

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

DƯƠNG MINH NHẬT

**QUẢN LÝ LÀNG XÃ QUA HƯƠNG ƯỚC CẢI LƯƠNG
HUYỆN PHÚ BÌNH (TỈNH THÁI NGUYÊN)**

Chuyên ngành: Lịch sử Việt Nam

Mã số: 60.22.03.13

LUẬN VĂN THẠC SĨ CHUYÊN NGÀNH LỊCH SỬ VIỆT NAM

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC: PGS.TS. NGUYỄN THỊ PHƯƠNG CHI

Thái Nguyên, tháng 8 - 2014

LỜI CẢM ƠN

Tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới *PGS.TS. Nguyễn Thị Phương Chi* đã tận tình hướng dẫn tôi hoàn thành công trình nghiên cứu này.

Tôi xin chân thành cảm ơn Trường Đại học Sư phạm, Đại học Thái Nguyên. Ban Chủ nhiệm Khoa Lịch sử. Khoa Sau đại học Trường Đại học Sư phạm, Đại học Thái Nguyên đã tạo điều kiện và giúp đỡ tôi trong quá trình học tập.

Tôi xin cảm ơn Sở Văn hóa, Thể thao và Du lịch tỉnh Thái Nguyên; UBND huyện Phú Bình; Phòng Văn hóa Thông tin huyện Phú Bình; Nhà xuất bản Đại học Thái Nguyên... đã giúp đỡ tôi trong quá trình nghiên cứu.

Tôi cũng xin gửi lời cảm ơn đến gia đình, bạn bè, đồng nghiệp... đã khích lệ, động viên và giúp đỡ tôi trong thời gian thực hiện luận văn.

Ngày 15 tháng 8 năm 2014

Tác giả luận văn

Dương Minh Nhật

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan công trình nghiên cứu: “*Quản lý làng xã qua hương ước cải lương huyện Phú Bình (tỉnh Thái Nguyên)*” dưới sự hướng dẫn của PGS.TS. Nguyễn Thị Phương Chi là kết quả nghiên cứu của cá nhân tôi, kết quả nghiên cứu trong luận văn là trung thực, chưa được công bố.

Người thực hiện

MỤC LỤC

Trang phụ bìa	
Lời cảm ơn	i
Lời cam đoan.....	ii
Mục lục.....	iii
Danh mục các bảng	v
Danh mục các hình (hình vẽ, ảnh chụp, đồ thị ...)	vi
MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài	1
2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề	2
2.1. Các sách đã xuất bản.....	2
2.1.1. Các sách nghiên cứu về làng xã và hương ước.....	2
2.1.2. Các sách nghiên cứu về tỉnh Thái Nguyên và huyện Phú Bình.....	6
2.2. Các bài tạp chí, luận văn, luận án.....	8
3. Đối tượng, phạm vi, mục tiêu nghiên cứu	9
3.1. Đối tượng nghiên cứu	9
3.2. Phạm vi nghiên cứu	9
3.3. Mục tiêu nghiên cứu	10
4. Nguồn tư liệu và phương pháp nghiên cứu.....	10
4.1. Nguồn tư liệu	10
4.2. Phương pháp nghiên cứu.....	11
5. Đóng góp của luận văn.....	11
6. Bố cục của luận văn	12
Chương 1: KHÁI QUÁT VỀ ĐỊA BÀN VÀ VẤN ĐỀ NGHIÊN CỨU.....	13
1.1. Khái quát về huyện Phú Bình.....	13
1.1.1. Vị trí địa lý, điều kiện tự nhiên.....	13
1.1.2. Lịch sử hành chính	16
1.1.3. Dân cư	19
1.2. Khái quát về hương ước	20
1.2.1. Quá trình hình thành và các giai đoạn phát triển của hương ước....	20
1.2.2. Nội dung của hương ước	23
1.2.3. Hương ước cải lương huyện Phú Bình.....	24
Tiểu kết chương 1.....	26

Chương 2: TỔ CHỨC BỘ MÁY QUẢN LÝ LÀNG XÃ HUYỆN PHÚ BÌNH QUA HƯƠNG ƯỚC CẢI LƯƠNG	28
2.1. Tổ chức hành chính: Hội đồng Lý dịch	28
2.2. Các tổ chức tự trị.....	36
2.2.1. Hội đồng Kỳ mục	36
2.2.2. Các tổ chức khác.....	40
2.3. Quyền lợi và mối quan hệ trong “quan viên hàng xã”	42
2.3.1. Quyền lợi của “quan viên hàng xã”	42
2.3.2. Mối quan hệ trong “quan viên hàng xã”	45
Tiểu kết chương 2	49
Chương 3: QUẢN LÝ LÀNG XÃ QUA HƯƠNG ƯỚC CẢI LƯƠNG HUYỆN PHÚ BÌNH	50
3.1. Quản lý làng xã qua hương ước cải lương huyện Phú Bình	50
3.1.1. Quản lý việc thực hiện các nghĩa vụ với Nhà nước.....	50
3.1.1.1. Sưu thuế	50
3.1.1.2. Lấy lính	52
3.1.2. Quản lý trật tự trị an.....	53
3.1.2.1. Cơ sở để bảo vệ trị an.....	53
3.1.2.2. Tổ chức tuần phòng	54
3.1.2.3. Đặt ra các lệ cấm và các quy định phạt	57
3.1.2.4. Quản lý hộ tịch chặt chẽ	59
3.1.3. Quản lý các hoạt động xã hội (cưới hỏi, tang ma).....	60
3.2. Mặt tích cực và hạn chế của việc quản lý làng xã trong các hương ước cải lương huyện Phú Bình	64
3.2.1. Mặt tích cực	64
3.2.2. Một số hạn chế.....	69
3.3. Vai trò của hương ước trong quản lý làng xã và Bài học kinh nghiệm đối với việc quản lý nông thôn thời hiện đại	70
Tiểu kết chương 3.....	76
KẾT LUẬN	77
DANH MỤC CÁC CÔNG TRÌNH CÓ LIÊN QUAN ĐẾN LUẬN VĂN TÀI LIỆU THAM KHẢO	80
Sách và ấn phẩm chuyên khảo	80
Hương ước	84
PHỤ LỤC	89

DANH MỤC CÁC BẢNG

DANH MỤC CÁC BẢNG BIỂU

TT	Tên bảng biểu	Trang
Bảng 1.1	Kết cấu tộc người của huyện Phú Bình (Thái Nguyên)	20
Bảng 2.1	Quy định về khao vọng khi vào hàng quan viên ở một số tổng thuộc huyện Phú Bình trước năm 1945	31
Bảng 2.2	Lý trưởng một số làng xã ở huyện Phú Bình trước năm 1945	33
Bảng 2.3	Danh sách một số thành viên khác trong Hội đồng Lý dịch ở huyện Phú Bình trước năm 1945	34
Bảng 2.4	Một số thành viên Hội đồng Kỳ mục theo hương ước cải lương huyện Phú Bình	38
Bảng 2.5	Sự chia biểu cổ bản cho “quan viên” trong một số hương ước cải lương Phú Bình	43
Bảng 2.6	Các Kỳ mục và Lý dịch tham gia soạn thảo và ký tên đảm bảo thi hành hương ước	45
Bảng 3.1	Quy định về mức độ phạt đối với những kẻ làm sự trái phép trong làng xã theo hương ước cải lương Phú Bình	58
Bảng 3.2	Tiền nộp cheo theo quy định của hương ước cải lương Phú Bình	62
Bảng 3.3	Tương quan số lượng giữa nội dung Chính trị và Tục lệ trong một số hương ước cải lương Phú Bình	68

DANH MỤC CÁC SƠ ĐỒ

TT	Tên sơ đồ	Trang
Sơ đồ 2.1	Thành phần Hội đồng Lý dịch các làng xã theo hương ước cải lương huyện Phú Bình	33

DANH MỤC CÁC HÌNH (HÌNH VẼ, ẢNH CHỤP, ĐỒ THỊ ...)

BẢN ĐỒ ĐỒNG KHÁNH TỈNH THÁI NGUYÊN	90
BẢN ĐỒ ĐỒNG KHÁNH HUYỆN PHÚ BÌNH	91
BẢN ĐỒ HUYỆN PHÚ BÌNH NĂM 2013	92
MỘT BẢN HƯƠNG ƯỚC CẢI LƯƠNG HUYỆN PHÚ BÌNH.....	93

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Tôi chọn đề tài: “*Quản lý làng xã qua hương ước cải lương huyện Phú Bình (tỉnh Thái Nguyên)*” làm đề tài luận văn Thạc sĩ, vì những lí do sau:

Thứ nhất, hương ước là văn bản quy định những điều (do thoả thuận) mà mọi người trong làng phải làm theo. Hương ước (hay luật lệ) của đa số các làng trước khi trình bày vào các điều khoản cụ thể, đều khẳng định “*nước có luật lệ của nước, làng có hương ước riêng*” hay “*Nhà nước có pháp luật quy định, còn dân có những điều ước riêng*”... Đây là lời “tuyên ngôn về quyền tự trị” của mỗi làng xã đối với Nhà nước phong kiến. Tính tự trị lâu đời này khiến cho hương ước bảo lưu nhiều nét văn hóa đặc sắc trong đời sống cộng đồng của người Việt. Hương ước, vì thế là nguồn tư liệu rất phong phú để các thế hệ nghiên cứu, tìm hiểu làng xã người Việt trước Cách mạng Tháng Tám.

Thứ hai, hương ước có vai trò quan trọng trong đời sống làng Việt cổ truyền, trong đó vai trò đáng chú ý hơn cả là với tư cách của một công cụ quản lý làng xã. Thông qua việc quy định trách nhiệm và chế độ thưởng phạt trước hết và chủ yếu đối với các cá nhân trong làng xung quanh việc thực hiện các công việc của cộng đồng, hương ước trực tiếp kiểm soát thái độ ứng xử của các thành viên, không phân biệt già trẻ, nam nữ thuộc bất kỳ hình thức tổ chức và giai tầng xã hội nào. Chính bằng cách trực tiếp tác động đến từng thành viên của cộng đồng qua việc kiểm soát thái độ hàng ngày của cá nhân, hương ước đã tạo ra sự ràng buộc, sự áp đặt và kể cả sự cưỡng chế của cộng đồng đối với mọi người trong làng. Nhờ đó, hương ước còn làm được một nhiệm vụ quan trọng khác: là sợi dây nối liền các tổ chức xã hội trong làng, giúp cho bộ máy quản lý làng xã nắm được các tổ chức cấu thành trong guồng máy của làng, liên kết chúng lại với nhau, nắm cá nhân để rồi nắm tổ chức và khuôn các tổ chức ấy vận hành thống nhất trong một chỉnh thể hữu cơ.

Nghiên cứu vai trò pháp lý của hương ước xưa sẽ cung cấp những bài học kinh nghiệm cho việc tổ chức bộ máy quản lý và cách thức quản lý nông thôn mới hiện nay - vốn càng ngày càng nảy sinh đa dạng các mối quan hệ xã hội phức tạp trong thời kỳ công nghiệp hóa hiện đại hóa nông nghiệp nông thôn.

Thứ ba, Phú Bình là huyện trung du miền núi, địa đầu phía đông nam của tỉnh Thái Nguyên. Nơi đây được ví như chiếc cầu nối liền vùng đồng bằng châu thổ - nơi có những đô thị buôn bán sầm uất, với miền núi non hiểm trở phía bắc, nơi ngã ba của con đường giao lưu với các tỉnh lân cận như Vĩnh Phúc, Bắc Giang, Bắc Ninh, Hà Nội; nơi con sông Cầu như ranh giới tự nhiên phân chia cộng đồng người Kinh ở phía nam với cộng đồng người Tày ở phía bắc. Tìm hiểu lịch sử của vùng đất này sẽ mang đến một hình ảnh về sự giao lưu miền xuôi, miền ngược trên các mặt kinh tế, xã hội, văn hóa.

2. Lịch sử nghiên cứu vấn đề

Một công trình có đối tượng nghiên cứu là vấn đề quản lý làng xã huyện Phú Bình qua hương ước cải lương, từ trước đến nay chưa được thực hiện. Tuy nhiên, ở từng lĩnh vực và khía cạnh khác nhau, đã được các nhà nghiên cứu đã đề cập một cách trực tiếp hay gián tiếp.

2.1. Các sách đã xuất bản

2.1.1. Các sách nghiên cứu về làng xã và hương ước

Những năm qua, đã có nhiều chuyên khảo nghiên cứu sâu sắc về làng xã Việt Nam truyền thống và hiện đại nói chung, nghiên cứu về hương ước nói riêng. Những kết quả nghiên cứu này ít nhiều có liên quan hoặc trở thành tài liệu tham khảo có ích đối với tác giả luận văn.

Có thể kể đến một số công trình tiêu biểu.

Thời kỳ trước cách mạng tháng Tám:

Tác phẩm "*Người nông dân châu thổ Bắc kỳ*" của Pierre Gourou được Nxb. Trẻ Thành phố Hồ Chí Minh ấn hành (1999). Nội dung sách xoay quanh việc trình bày về môi trường vật chất (Địa hình châu thổ, Khí hậu, Nước); cư

dân nông thôn (lịch sử di dân đến châu thổ Bắc Kỳ, mật độ dân số, sự vận động của dân số, làng mạc, nhà cửa); phương tiện sống của nông dân Bắc Kỳ. Trong cuốn sách, tác giả cũng dẫn ra danh sách các làng có tên xếp theo đơn vị hành chính.

Cuốn "*Vấn đề dân cày*" của Qua Ninh - Vân Đình (Trường Chinh - Võ Nguyên Giáp) là công trình đầu tiên nghiên cứu xã hội nông thôn và người nông dân theo quan điểm Mác-xít.

Bộ sách "*Nếp cũ*" của tác giả Toan Ánh được Nxb. Thành phố Hồ Chí Minh ấn hành và nhiều lần tái bản. Nội dung công trình nhiều tập này viết về các làng xã miền Bắc với các khía cạnh đề cập đa dạng như *Làng xóm Việt Nam*, *Hương nước hồn quê*, *Cầm - kỳ - thi - họa*, *Hội hè đình đám*, *Tín ngưỡng Việt Nam*, ...

Thời kỳ sau Cách mạng Tháng Tám:

Năm 1959, Nxb. Sự thật xuất bản cuốn *Phác qua tình hình ruộng đất và đời sống nông dân trước cách mạng Tháng Tám* của tác giả Nguyễn Kiên Giang. Trong cuốn sách gồm 9 chương với gần 300 trang, tác giả đã trình bày khá cụ thể tính chất xã hội nông thôn Việt Nam và sự bất hợp lý trong tình hình phân phối ruộng đất trước Cách mạng, thể hiện tập trung ở một số khía cạnh lớn như *Nền sản xuất tiểu nông Việt Nam* (tr. 7-35), *Quan hệ sở hữu ruộng đất ở nước ta* (tr. 36-72), *Sự xâm nhập của chủ nghĩa tư bản vào nông thôn Việt Nam* (tr. 142-164), *Mức sống vật chất và văn hóa của nông dân* (tr. 191-222),... Trong cuốn sách, tác giả dành một chương (chương VIII, tr. 223-249) để trình bày về *Tình hình nông dân thuộc các tộc thiểu số*. Với những khảo cứu về dân số và tính chất xã hội của các tộc thiểu số, quan hệ ruộng đất, quan hệ giai cấp, sự thống trị của thực dân và quan lại địa phương, mức sống của nông dân, tác giả đã dựng lại chân thực bức tranh kinh tế - xã hội - chính trị ở các làng bản miền núi trước Cách mạng.